

Тернопільський національний економічний університет
кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота з економічної теорії
на тему:

«Диференціація рівня добробуту населення та перерозподіл доходів»

Студентки 2-го курсу групи Ф-21
напряму підготовки
6.030508 Фінанси і кредит
Дорощук Марини Михайлівни

Керівник:

к.е.н., доц. *Жовковська Т.Т.*

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка : ECTS _____

Члени комісії:

_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Тернопіль – 2016 рік

ПЛАН

Вступ

1. Сутність перерозподілу доходів та їх диференціація
2. Аналіз стану соціальної і майнової нерівності населення в Україні
3. Шляхи вирівнювання доходів населення України

Висновки

Список використаних джерел

Додатки

Вступ

Ринкова система на сьогоднішній час залежить від рівня добробуту населення, тобто від зростання економіки в цілому та ступеня зростання доходів населення. Економічні реформи здійснені за період незалежності України не дозволили повною мірою вирішити це завдання і викликали загострення соціальних проблем. Економічна нерівність в Україні зросла протягом останніх років. За даними ООН, частка 10% найбагатших українців у сукупному доході становила близько 22,5%, а 10% найбідніших – 3,8%. Проте нерівномірно у світі, так як і в Україні, розподілені зовсім не доходи, а багатство - активи, якими володіє та чи інша людина. Приблизно 1% усіх найбагатших людей належать 40% активів світу найбагатших людей, 10% найбагатших людей мають у своїх статках 85% усіх активів, а половину населення володіє менш ніж 1%.

Серед головних проблем, які постають в Україні – це інфляція, низький рівень первинних доходів, тінізація економіки, зменшення прибутків підприємствами через високі податки. Це все поглиблює соціальні диспропорції в суспільстві і загрожує національній безпеці.

Дослідження процесів формування та розподілу доходів, а також регулюючого впливу на них держави завжди перебувають в центрі уваги таких заубіжних науковців: Дж.Кейнса, К.Маркса, Т.Веблена, А.Маршалла, К.Менгера, Д.Рікардо В.Парето, У.Петі, , Д.Робінсона, А.Сміта, Е.Хансена, Дж.Хікса та ін.

Серед вітчизняних вчених дослідженнями сучасних тенденцій формування доходів населення та вплив на них макроекономічної політики займались А.Базилюк, Н.Баранова, В.Бесєдін, Д.Богиня, І.Бондар, А.Гальчинський, В.Геєць, І.Гнибіденко, Ю.Зайцев, Б.Кваснюк, А.Колот, Е.Лібанова, В.Мандибура, Б.Надточій, В.Новіков, О.Новікова, Н.Павловська, Б.Панасюк, А.Савченко, С.Тютюнникова та ін.

Проте не всі питання проблем підвищення добробуту населення та

диференціації доходів висвітлені в працях науковців. Зокрема, фрагментарно досліджені процеси утворення, розподілу та перерозподілу доходів населення. Удосконалення потребують методики оцінки впливу державної економічної політики на реальні доходи населення та умови їх формування. Більш глибокої розробки вимагає проблема створення ефективного механізму державного регулювання доходів громадян, який забезпечував би зростання їх реальної величини на довготривалу перспективу на основі розбудови сучасної системи регулюючих засобів та забезпечення системності їх використання.

Пріоритетну значимість для економіки України має розробка заходів щодо стимулювання державою випереджаючого зростання первинних доходів, які безпосередньо залежать від ефективності трудової діяльності громадян, в порівнянні із вторинними, які є лише засобом підтримки можливостей задоволення мінімальних споживчих потреб населення.

Метою роботи є дослідити шляхи вирівнювання доходів в Україні, проаналізувати диференціацію доходів населення та проблеми, що спонукають її.

Завдання:

- висвітлити сутність перерозподілу доходів та їх диференціації ;
- проаналізувати диференціацію доходів населення України як фактор обмеження економічного зростання;
- дослідити шляхи вирівнювання доходів населення.

Об'єктом дослідження є процеси формування, розподілу та перерозподілу доходів населення України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади і науково-методичне забезпечення механізму формування доходів в Україні .

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є теоретичні напрацювання вітчизняної та світової економічної науки, , наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, присвячені дослідженню трудових доходів та доходів населення загалом.

Розділ 1: Сутність перерозподілу доходів та їх диференціація

1.1. Економічна природа ,причини майнового і соціального розшарування населення України

Забезпечити умови стабільного економічного розвитку є найактуальнішою проблемою державної економічної політики. Метою інтенсифікації регуляторних зусиль є максимізація обсягів національного виробництва. Це — єдиний шлях для підвищення рівня споживання матеріальних благ, а також задоволення людських потреб, які постійно зростають у рамках існуючого технологічного способу виробництва. Питання успішного економічного розвитку неможливо розглядати без ефективного розподілу доходів. Індивідуальні доходи людини залежать від пропозиції та попиту на працю, а ті, в свою чергу, є в залежності від природних здібностей, людського капіталу, дискримінації та інших факторів. Оскільки велику частку в загальному доході складають доходи від праці, то заробітна плата значною мірою є визначником розподілу економічного прибутку між різними членами суспільства. Характерна риса всіх економічних систем - нерівність доходів. Якщо ж , говорити про перехід від адміністративно-командної до ринкової системи, то зростання диференціації доходів пов'язаний з тим, що одна частина населення живе за старими законами, а одночасно інша частина населення живе за законами ринкової економіки. Чим активніше населення залучається до ринкових відносин, тим швидше зменшується нерівність у доходах.

Диференціація доходів складається під впливом різноманітних факторів, які пов'язані з особистими досягненнями або незалежні від них, що мають економічну, демографічну, політичну природу. Серед причин нерівномірності розподілу доходів виділяють:

- відмінності у здібностях (фізичних та інтелектуальних): люди мають різні інтелектуальні, фізичні та естетичні здібності, що дають їм змогу робити різний внесок у сукупний продукт, а отже, одержувати різні за величиною види

доходів (заробітну плату, прибуток, ренту);

- відмінності освіти і кваліфікації: кожен член суспільства вільний у виборі освіти, але обмежений у можливостях інвестицій на ці цілі. У процесі виробництва люди виконують різні за ступенем складності й рівнем кваліфікації операції,— отже, одержують різні доходи;

- працьовитість і мотивацію;

- професійну ініціативність і схильність до ризику: доходи неоднакові через відмінність в умовах роботи, можливість «сумісництва» — роботи в кількох місцях, різної готовності ризикувати;

- походження, розмір і склад сім'ї;

- володіння власністю: існує нерівність у володінні: окремим особам належить різна кількість ресурсів, акцій, облігацій. Право спадкування відтворює ця нерівність;

- становище на ринку, удачу, везіння і дискримінацію: уміння «опинитися в потрібному місці в потрібний момент» допомагає розбагатіти.

Міру нерівності доходів відображує крива Лоренца [Див. Додаток 1] при побудові якої по осі абсцис відкладена кількість сімей (в відсотках від загального їх числа), а на осі ординат - їх дохід (у відсотках).

У сучасних умовах значна частина доходів є прихованою. Це пов'язано з тіньовою економікою, тобто прихованою економічною діяльністю. До неї належать:

— види економічної діяльності, що не є незаконним бізнесом, проте в них приховуються або зменшуються доходи, тобто не відображаються усі виконані роботи, здійснюється недокументоване наймання працівників, знижується величина заробітної плати з метою ухилення від податків, податків за соціальним забезпеченням та інших зобов'язань;

— неформальна економічна діяльність, яка належить до законних видів діяльності або ведеться некорпоративними підприємствами, тобто підприємствами, що належать окремим особам, домашнім господарствам, які не

оформлюються як особи, що ведуть економічну діяльність;

— нелегальна діяльність, яка охоплює незаконні види виробництва та послуг і підпадає під кримінальну відповідальність (виробництво і продаж наркотиків, контрабанда).

Можливість цілковито рівного розподілу доходу, теоретично представлене бісектрисою, яка вказує на те, що будь-який даний відсоток сімей одержує певний відсоток доходу. Це означає, що якщо 20,40,60% сімей одержує відповідно 20,40,60% від всього доходу, то відповідні точки будуть розміщені на бісектрисі. Фактичний розподіл доходів показує крива Лоренца, яка будується за реальними даними. Наприклад, 20% населення з найнижчими доходами одержує 5% загального доходу, і т.д. Область між кривою Лоренца і лінією абсолютної рівності визначає ступінь нерівності у розподілі доходів. Чим більшою є ця область, тим більшою є нерівність розподілу доходів у суспільстві. Реальне суспільство не характеризується ні абсолютною нерівністю, ні абсолютною рівністю. Але, чим більше вигнута крива Лоренца, тим більша нерівність розподілу доходів, а чим вона є більш рівною, тим меншою є нерівність сімей за рівнем доходів. Наближеність кривої Лоренца до прямої лінії абсолютної рівності зменшує стимули до продуктивної праці, а надмірна її вигнутість може викликати соціальну напруженість в суспільстві.

Згідно Конституції Україна є соціальною державою. Ознаками України як соціальної держави є закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян, соціальна спрямованість економіки, зокрема їх прав на достатній життєвий рівень (статті 46, 48) і соціальний захист тощо. Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян.

1.2. Класичний підхід до дестабілізуючого впливу заощаджень на рівновагу між доходами і витратами

Макроекономіка є однією із частин економічної теорії, теоретично вона представляє економічну політику держави. Проте практика її застосування ускладнюється тим, що вона представлена великою сукупністю конкуруючих між собою теоретичних доктрин. Кожна з них по-різному уявляє механізм функціонування економіки з ринковими відносинами і, в першу чергу, по-різному вбачає співвідношення між ринком і державою, подає протилежні рекомендації стосовно ролі держави в стабілізації економіки.

Взагалі, в системі макроекономічних теорій можна виділити декілька основних: класична, кейнсіанська, монетаристська, теорія економіки пропозиції, теорія раціональних очікувань.

Загальна теорія була написана на тлі класичної думки. Під "класиками" Кейнс мав на увазі «послідовники Рікардо, зокрема ті, хто був прийнятий і удосконалив теорію рікардіанської економіки». Серед них були, зокрема, Джеймс Мілль, Артур Пігу, Адам Сміт, Жан Батист Сей, Давид Рікардо, Жан Батист Сей, Леон Вальрас, Альфред Маршал, Вільфредо Парето.

Класичні економісти вірили в існування повної зайнятості в економіці. Для них, повна зайнятість була нормальною ситуацією, і будь-яке відхилення від цього розглядалось як щось ненормальне. На думку Пігу, тенденція економічної системи повинна автоматично забезпечувати повну зайнятість на ринку праці, коли попит і пропозиція робочої сили рівні.

Результати по безробіттю залежать від жорсткості структури заробітної плати та роботи у зв'язку із започаткуванням вільної ринкової системи в формі профспілкового законодавства, законодавства про мінімальну заробітну плату і т.д. Повна зайнятість існує, коли всіх працюючих задовольняє розмір ставки заробітної плати.

Ті, хто не готовий працювати за існуючою ставкою заробітної плати не є безробітними, тому що вони добровільно безробітні. Таким чином, повна

зайнятість - це ситуація, коли немає вимушеного безробіття, тобто коли люди, які готові працювати за поточною ставкою заробітної плати не знаходять роботу.

За класичною теорією механізм ринкового саморегулювання економіки складається з декількох елементів. Перший — ситуація, коли величина сукупних витрат буде недостатньою для виробництва потенційного ВВП, є малоімовірна. Якщо навіть сукупні витрати за будь-яких обставин зменшаться порівняно з потенційною величиною, то досить швидко такі важелі ринкового регулювання як ціна і зарплата примусять економічних суб'єктів збільшити сукупні витрати до потенційної величини.

Основою класичної теорії є закон ринків Сея, який був продовжений класичними економістами Маршаллом і Пігу. Вони пояснили, визначення обсягу виробництва і зайнятості, розділену на окремі ринки праці, товарів і грошей. Кожен ринок включає в себе вбудований рівноважний механізм для забезпечення повної зайнятості в економіці. Згідно з цим законом процес виробництва товарів створює дохід, який дорівнює вартості вироблених товарів. Це означає, що процес виробництва є лише іншим виразом процесу їх споживання. Тому товарна пропозиція породжує адекватний собі попит. Такий закон діє на різних рівнях економіки.

Закон Сея спирається на передумову, що весь дохід, отриманий виробниками товарів, повністю використовується на закупівлю інших товарів. У дійсності це не так, оскільки певна частка доходу може бути спрямована не на витрати, а на заощадження, що породжує невідповідність між виробництвом і споживанням, тобто між пропозицією і попитом. У цьому випадку сукупні витрати будуть недостатніми для закупівлі всієї маси вироблених товарів, у результаті чого скоротиться сукупний попит, фактичний ВВП відхилиться вниз від потенційного ВВП, що свідчить про виникнення в економіці неповної зайнятості.

Прихильники класичної теорії визнають дестабілізуючий вплив

заощаджень на рівновагу між доходами і витратами. Проте, на їхню думку, дана обставина не вимагає державного втручання в економіку. Ринковий механізм здатний самостійно й досить швидко ліквідувати цей дисбаланс через взаємодію між товарним та грошовим ринками. У цьому полягає суть другого елементу класичної теорії про ринкове саморегулювання. Та частка доходів, яка спрямовується на заощадження, знову повертається на товарний ринок у вигляді інвестицій. Інвестиційні витрати підприємців компенсують ті вилучення із потоку «доходи — витрати», які відбуваються в формі заощаджень. Отже, якщо підприємці будуть інвестувати в економіку стільки ж, скільки домогосподарства мають намір заощаджувати, то закон Сея буде діяти і відповідність між доходами і витратами не буде порушена.

Класики допускають тимчасове перевищення заощаджень порівняно з інвестиціями, що може викликати тимчасове відхилення сукупних витрат від потенційної величини. Але таке відхилення, на їхню думку, необов'язково викличе падіння виробництва порівняно з потенційним рівнем, оскільки крім грошового ринку, велику регулюючу роль виконують ціни і зарплата.

Регулюючий потенціал цін і зарплати складає суть третього елементу класичної теорії про ринкове саморегулювання. Його суть полягає в тому, що обсяг сукупної продукції, яку можуть реалізувати її виробники, залежить не лише від величини сукупних витрат, а й від рівня товарних цін. Це означає, що навіть тоді, коли відсоткова ставка за будь-якої причини нездатна привести у відповідність заощадження домогосподарств та інвестиції підприємств, падіння сукупних витрат буде компенсоване пропорційним зниженням цін. Отже, якщо домогосподарства тимчасово заощадили більше, ніж підприємці мають намір інвестувати, то викликане цим зменшення сукупних витрат не приведе до тривалого скорочення реальних обсягів виробництва, оскільки ціни знизилися пропорційно зменшенню цих витрат.

Згідно з класичною теорією здатність економіки до цінового саморегулювання забезпечується конкуренцією між продавцями, яка породжує

високу еластичність цін стосовно попиту. Оскільки падіння попиту на продукцію стає загальним, виробники під впливом конкуренції змушені знижувати ціни, щоб уникнути затоварювання. Отже, поява надмірних заощаджень викликає зниження цін, які збільшують реальну величину сукупних витрат і відновлюють сукупний попит на рівні повної зайнятості. Тому заощадження викликають зниження цін, а не зменшення обсягів виробництва і зайнятості.

Зниження товарних цін за інших незмінних умов може зменшити прибутковість виробництва товарів, що може стримати виробників від бажання збільшувати пропозицію до потенційного рівня. Але згідно з класичною теорією цього не відбудеться, оскільки падіння сукупного попиту викличе скорочення попиту на ресурси, і насамперед на робочу силу. Це викличе зниження цін на ресурси, в тому числі падіння заробітної плати. Конкуренція на ринку праці між робітниками примусить їх найматися на роботу за нижчими ставками заробітної плати, що знизить середні витрати і відновить нормальний рівень прибутку. Отже, зниження товарних цін, доповнене зниженням ресурсових цін, відновить виробництво товарів на потенційному рівні і забезпечить повну зайнятість. Єдиним наслідком цього відновлення будуть більш низькі товарні та ресурсові ціни. Підсумовуючи, можна стверджувати, що згідно з класичною теорією механізм відсоткової ставки, гнучких товарних і ресурсових цін надає ринку здатність автоматично підтримувати повну зайнятість в економіці. За цих умов виключається необхідність втручання держави в економіку, тобто найбільш раціональною має бути політика державного невтручання.

Розділ 2: Аналіз стану соціальної і майнової нерівності населення в Україні

2.1. Кількісна характеристика стану і динаміки майнової диференціації населення

Майнова диференціація населення виступає найбільш важливим чинником характеристики суспільства, оскільки саме глибина цієї диференціації має важливий соціальний, економічний та політичний сенс.

В дослідженні параметрів майнової диференціації населення джерела та розмір доходів є найбільш вагомим показником прояву цього процесу, а тому слід досить детально оцінити основні тенденції та структурні зрушення саме цього елемента матеріального добробуту.

Розглянемо структуру джерел грошових доходів населення за даними вибіркового обстеження матеріального стану домогосподарств у 2011 та 2013 роках, яка представлена у таблиці. [Див. Додаток 2].

З таблиці видно, що найбільшу питому вагу у 2013 р. - 79,6% в загальній структурі грошових доходів займають такі показники як оплата праці та пенсії, 56,1 і 23,5% відповідно. В абсолютних цифрах оплата праці в 2013 р. склала 1427,63 грн., що майже в 2 рази більше, ніж в 2011 р. (780,17 грн.). Саме тому аналіз зосереджено на цих 2-х складових. Найменшу ж - дохід від продажу особистого і домашнього майна, стипендії та аліменти.

Особливо небезпечним є зростання бідності. За результатами останніх соціологічних опитувань тільки 2% дорослого населення України вважають себе багатими, майже 8% - зараховують себе до середнього класу, а решта - самоідентифікуються як бідні. При такому рівні бідності (90% громадян) гарантувати збереження стабільності у суспільстві практично неможливо. При збереженні існуючого стану надмірної диференціації доходів населення створюються всі можливості посилення соціальної та політичної нестабільності суспільства у найближчій перспективі. Зміна способу життя та системи соціальних цінностей, падіння життєвого рівня, поділ населення за рівнем

матеріальної забезпеченості та доходів, маргіналізація і люмпенізація населення перешкоджають також і консолідації суспільства. Адже соціальні суб'єкти, які формуються за цих умов, мають низький рівень соціальної самоідентифікації і здатні засвоювати лише думки елітарних груп, що нав'язуються засобами масової інформації. Саме тому особливо важливим в таких умовах є формування соціальних нормативів, тобто - мінімальних державних гарантій, а саме: прожитковий та неоподаткований мінімум, мінімальні розміри заробітної плати, допомоги, пенсії за віком, співвідношення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати, пенсії, середньодушових номінальних грошових доходів та заробітної плати на одну працездатну особу.

Аналізуючи розподіл доходів використовують два підходи: розподіл за факторами виробництва та розподіл доходів серед домогосподарств. Функціональний розподіл доходів показує, якою є структура грошового доходу, тобто яку частку доходів суспільства становлять заробітна плата, рентні доходи, процент і прибуток.

Родинний розподіл доходів показує, як грошовий дохід суспільства розподіляється між окремими господарствами. Доходи родини мають досить складну структуру, це визначається наявністю в економіці різних форм власності, що активно впливають на формування, розподіл та перерозподіл доходів.

Розглянемо структуру джерел загальних доходів населення за даними вибіркового обстеження матеріального стану домогосподарств у 2014 році, яка представлена в Додатку 3.

З рисунку видно, що в структурі загальних доходів населення України найбільшу питому вагу займає заробітна плата, частка якої у загальній структурі доходів населення у 2014 р. становила 39,9 %. Водночас висока частка соціальних допомог та інших державних поточних трансфертів – 37,2% усіх доходів. Прибуток та змішаний дохід становить 16,8 % в загальній

структурі доходів, доходи від власності (отримані) – 6,6 % усіх доходів.

За даними вибіркового обстеження, здійсненого Держкомстатом України, які було поширено із застосуванням математичних методів на всі домогосподарства України, середньомісячні загальні доходи одного домогосподарства у 2014р. склали 3721 грн. Міське домогосподарство отримувало в середньому за місяць 3853 грн., сільське – 3424 грн. У середньому на одного члена домогосподарства еквівалентні загальні доходи становили 1763 грн. на місяць, у міських домогосподарствах – 1861 грн., у сільських – 1564 грн.

Встановлення на законодавчому рівні прожиткового мінімуму є особливо необхідним за відсутності конкурентних відносин. Величина мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму мають регулярно підвищуватись. Таким чином, з одного боку, забезпечуються соціальні гарантії членам суспільства, забезпечується мінімум їх доходів, а з іншої - встановлюються мінімальні вимоги до ефективності господарювання. Рівень прожиткового мінімуму - це свого роду компроміс між економічними можливостями суспільства і соціальними потребами.

Слід зазначити, що рівень реальних мінімальних потреб для забезпечення життєдіяльності залежить від рівня інфляції, динаміки цін, кількісної оцінки набору споживчих благ і послуг тощо.

Світовий досвід свідчить, що величина прожиткового мінімуму має відображати такий мінімальний дохід, гарантований державою, який би давав змогу забезпечувати працівникам середній рівень життя, нормальні умови для відтворення робочої сили та її розвитку, тобто виконував функції соціального захисту. В Україні попри наявність серйозної законодавчої бази в галузі забезпечення конституційних гарантій, прожитковий мінімум використовується лише для загальних оцінок рівня життя. Прожитковий мінімум повинен застосовуватись для встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, а також визначення інших параметрів соціальної

допомоги.

Дуже важливе не тільки соціально-економічне, але й політичне значення має забезпечення реального рівня такої соціальної гарантії, як мінімальна заробітна плата. Попри всі ускладнення, які виникають у багатьох підприємств та держави в цілому при підвищенні розмірів мінімальної заробітної плати, встановлення заниженого реального рівня мінімальної заробітної плати може мати дуже небезпечні наслідки, у тому числі і в міжнародному плані.

Рівень динаміки мінімальних заробітних плат в Україні показано в таблиці [Див. Додаток 3].

Зазвичай мінімальну заробітну плату встановлюють таким чином, щоб вона не була меншою, ніж прожитковий мінімум, адже будь-яка людина будучи зайнятою працею має забезпечувати відновлення власних життєвих сил. На даний час мінімальна заробітна плата становить 1450 грн. Варто зазначити, що соціальні гарантії в цьому році залишилися на рівні 2014, адже мінімальна заробітна плата згідно Закону «Про бюджет на 2015 рік» залишилася незмінною.

Та винагорода, яку отримують працівники за свою працю вимірюється в коштах, на які з впливом інфляційних процесів дедалі менше можна придбати. Реальна мінімальна та номінальна заробітна плата суттєво відрізняються. Мінімальна заробітна плата – це сума грошей, яку одержує працівник за місяць. Реальна – це та кількість товарів і послуг, яку працівник може придбати на свою номінальну заробітну плату.

Вартість вітчизняної грошової одиниці (курсу гривні до долара) суттєво впливає на розмір реальної заробітної плати, адже ми використовуємо значну частку імпортованих товарів.

До 2015 року в Україні, після економічної кризи 90-х, рівень мінімальної заробітної плати постійно зростав, і не тільки номінально, а й реально. Про це свідчить динаміка мінімальної заробітної плати відносно курсу долара. Винятком є лише 2009 рік, коли після економічної кризи осені 2008, курс

долара додав 60% піднявшись з 5 до 8 грн. Як бачимо, найбільший стрибок заробітної плати відносно долара, відбувся у 2007 році, практично на 30%. Протягом 2005-2008 та 2010-2014 років долар тримався сталих відміток, і на початок 2014 року мінімальна зарплата досягла максимуму за всю історію України – 152.44\$, з показником в 1218 грн. та офіційним курсом долара – 7.99.

Вже на початок 2015 року всі досягнення попередніх восьми років були знівельовані, причиною цього став незмінний рівень мінімальної заробітної плати у 2015 та зростання курсу долара практично вдвічі – 15.77 проти 7.99. Та ще гірша динаміка чекала на нас за перші 2 місяці 2015 року, коли гривня обвалилася практично вдвічі.

В сучасних умовах мінімальна заробітна плата повинна встановлюватися у розмірі не нижчому за вартісну величину межі малозабезпеченості в розрахунку на працездатну особу. Динаміка розміру та співвідношення мінімальної і середньої заробітної плати в Україні показано в таблиці [Див.Додаток 4].

Не дивлячись на те, що співвідношення середньомісячної заробітної плати до мінімальної за аналізований період набуло ознак зростання, цей показник ще далекий від ідеалу. За даними Міжнародної організації праці, мінімальна заробітна плата у більшості країн світу становить 40-60% середньої заробітної плати і у декілька разів перевищує фізіологічний прожитковий мінімум.

Вищезазначена проблема нерівномірності доходів населення в Україні посилюється галузевою нерівністю [Див.Додаток 5]

Найвища середньомісячна заробітна плата у 2015 р. була зафіксована у сфері авіаційного транспорту (10341 грн), фінансової та страхової діяльності (6275 грн) та сфері інформації і телекомунікацій (4599 грн). Найнижча заробітна плата була зафіксована у поштовій та кур'єрській діяльності (1915 грн), закладах харчування (2249 грн) та сільському господарстві (2270 грн) .

Одним із важливих напрямів державного впливу на формування доходів

населення України є податок з доходів фізичних осіб, який в Україні дорівнює 18%. З метою створення умов для економічного зростання податок з доходів має сприяти збільшенню обсягів заощаджень та трудових зусиль, а також бути нейтральним щодо економічних рішень суб'єктів господарювання. Від негараздів справляння податків відчутно потерпає сфера соціального захисту, і з часом це може призвести до дестабілізації суспільно-політичної ситуації в країні. Саме тому, проблема зниження соціальної нерівності і убогості значної частки нашого населення також може бути істотно вирішена методами податкового регулювання.

2.2. Проблеми диференціації доходів по регіонах України

.Кризові явища, які мали місце в Україні, супроводжувалися появою гострих соціально-економічних проблем, які ведуть до серйозних змін якості життя населення, що виявляється, перш за все, в скрутному економічному становищі населення країни. Посилюються такі негативні тенденції, як погіршення фізичного здоров'я, скорочення середньої тривалості життя, збільшення диференціації доходів різних груп населення, погіршення соціальної захищеності, соціальна деградація частини населення тощо. Низький рівень доходів населення та їх не об'єктивна диференціація призводить до кризи мотивації трудової діяльності, наслідком якої є низький рівень трудової активності, використання трудового потенціалу не в повному обсязі. У зв'язку з цим, питання використання ринкових механізмів регулювання доходів населення є актуальним питанням, яке і визначило вибір теми дослідження.

На початкових етапах постсоціалістичних трансформацій диференціація доходів була стимулом для економічного розвитку. Але в певні моменти економічного розвитку, фактор високої диференціації починає гальмувати економічне зростання. Висока частка населення з низькими доходами - це значні соціальні видатки, більші вимоги стосовно різних галузей соціальної політики, низький платоспроможний попит, загроза соціальних конфліктів.

Останніми роками тривав інтенсивний процес перерозподілу загального обсягу грошових доходів на користь високоприбуткових груп на тлі скорочення частки доходів найбідніших верств населення. Процеси соціальної диференціації спостерігаються в усіх трансформаційних економіках. Однак варто визнати, що в Україні, поряд з Росією, ступінь доходної нерівності не має аналогів серед східноєвропейських країн, що здійснюють економічні реформи. Фахівці Світового банку пояснюють істотне зростання нерівності з недоліком реформ і так званим *state capture*, здатністю груп, що мають владу, впливати на політику в інтересах особистого збагачення [1], а також наявністю високого рівня корупції в країні. Проблема ускладнюється тим, що сформована в Україні

економічна система не містить ніяких вбудованих механізмів перерозподілу доходів у національному масштабі.

В економічно розвинутих країнах політика у сфері регулювання доходів населення є одним з найголовніших елементів управління соціально-економічним розвитком країни. В основі розробки такої політики лежать поточні оцінки і прогнозування рівнів, динаміки і структури доходів населення. Необхідність в управлінні соціально-економічними процесами була головною причиною створення статистики доходів населення. В подальшому статистика доходів населення стала інструментом в визначенні рівня бідності, і як наслідок побудови соціальної політики щодо боротьби з бідністю. Визначення порогу бідності, або рівня бідності орієнтований на визначення мінімуму коштів, необхідних для існування. А отже поріг бідності фактично є показником який вказує уряду країни на рівень прожиткового мінімуму [4]. Для України характерна ще одна проблема - значне розходження доходів сільського та міського населення. Так, у першій групі населення вони помітно нижчі за доходи міських жителів. Це пояснюється різницею в оплаті праці сільської та міської груп населення, де розрив в оплаті праці на галузевому рівні становить 1,5 рази й більше. Тобто відбувається диспропорція доходів і витрат за територіальною та галузевою ознаками. Рівень життя сільського населення наближений майже до злиденного. Селяни менше витрачають свою заробітну плату на продукти харчування, однак різноманітність їх їжі невисока й незбалансована за поживністю. Паралельно у селян збільшуються інші витрати, які майже відсутні у міських жителів: на будівництво житла та утримання особистого господарства, без якого життя за даних умов було б просто неможливе [3]. Всі диспропорції, що сьогодні існують, зумовлюють необхідність активної ролі держави в регулюванні оплати праці та доходів населення, тільки держава може забезпечити справедливе й суспільно прийнятний розподіл в умовах ринкової економіки. Однак спроби впливати на диференціацію, тобто впливати на перерозподіл доходів небезпечні цілим

рядом витрат. Найбільша небезпека в тому, що процеси легітимізації економіки, можуть знов набути нелегітимних рис.

Державна політика регулювання доходів населення повинна передбачати всебічне урахування дії всього комплексу механізмів, та прогнозування наслідків сукупного впливу на існуючий механізм формування доходів населення. Отже, в умовах фінансово-економічної кризи необхідно спрямувати зусилля на зупинення подальшого зниження рівня життя населення та утримання його на базовому рівні, формування у населення впевненості в майбутньому. Першочерговими є такі заходи: подолання інфляції та збереження стабільної національної грошової одиниці - гривні; встановлення мораторію на надання нових пільг для населення; збереження купівельної спроможності всіх соціальних пільг, а також рівня заробітної плати та пенсій, що вимагає корегування їх величини на рівень інфляції; підвищення рівня та удосконалення розробки державних соціальних стандартів і гарантій, наближення їх рівнів до світових мінімальних стандартів; введення прогресивної шкали оподаткування доходів населення тощо.

У загальній структурі доходів населення України заробітна плата становить 40,3 %, прибуток та змішаний дохід - 19,5 %, доходи від власності - 3,6 %, соціальні допомоги та інші отримані поточні трансферти - 36,6 % (за III квартал 2014 р.). За III квартал 2015 р. доходи населення у розрахунку на одну особу становили 3998,2 грн.

Спостерігається значна диференціація доходів за регіонами України, зокрема, вищі за середній по Україні доходи у розрахунку на одну особу притаманні м. Києву (6917,8 грн), Донецькій (4488,5 грн), Дніпропетровській (4291,9 грн), Запорізькій (4258,4 грн), Вінницькій (4143,5 грн), Чернігівській (4143,2 грн), Полтавській (4088,7 грн), Харківській (4030,3 грн) областям. В інших регіонах України доходи у розрахунку на одну особу нижчі за середньоукраїнські, зокрема у Закарпатській (2907,6 грн), Чернівецькій (2997,2 грн), Івано-Франківській (3235,7 грн), Тернопільській (3241,1 грн) областях, м.

Севастополі (3250,9 грн) спостерігаються найнижчі доходи по Україні. Диференціація між найдохіднішими регіонами, м. Київ і найменш дохідним, Закарпатською областю, становить 2,4 раза.

У регіональному розрізі найвища частка заробітної плати в загальній структурі доходів переважно спостерігається в регіонах з найвищими доходами: м. Києві (52,8 %), Донецькій (45 %), Дніпропетровській (45 %) областях.

Найнижча частка заробітної плати здебільшого спостерігається в регіонах з найнижчими доходами: Закарпатська (34 %), Чернівецька (32 %), Івано-Франківська (32 %), Тернопільська (30 %) [24, с. 75].

Диференціація за величиною середньомісячної заробітної плати штатних працівників за видами економічної діяльності становить 3,4 раза. Так, за січень-грудень 2015 р. нараховано в середньому працівнику в сільському господарстві, мисливстві та пов'язаних з ними послугах 1206 грн (63,3 % до середнього рівня по економіці) та у фінансовій діяльності - 4038 грн (21,9%).

У 2015 р. реальна заробітна плата загалом по Україні знизилась у всіх регіонах. Зниження становило 9,2 %. Найбільшою мірою вона знизилась у великих промислових центрах: м. Київ - на 11,8 %, Запорізька (12,6 %), Дніпропетровська (10,9 %), Донецька (10,6 %) області. Найменшою мірою зниження реальної заробітної плати відбулось в Закарпатській (4,5 %), Чернівецькій (4,4 %), Миколаївській (4,2 %) областях.

Середня номінальна заробітна плата штатного працівника підприємств, установ та організацій із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб у жовтні 2015 р. становила 2322 грн, що лише у 2,6 раза вище від рівня мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму на одну працездатну особу (907 грн), що є яскравим свідченням низького рівня заробітної плати, особливо, якщо врахувати той факт, що середньооблікова кількість штатних працівників підприємств, установ і організацій із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб становила у жовтні 2015 р. лише 10,7 млн осіб [22,

с. 55, с. 63].

Порівняно з вереснем 2015 р. величина заробітної плати зменшилася у середньому на 1,1 %, а порівняно з жовтнем попереднього року показник збільшився на 21,4 %. Нарахування за одну оплачену годину в жовтні 2010 р. становили 15,12 грн і були на 2,5 % більше, ніж у вересні 2010 р. Таким чином, на зменшення величини середньої заробітної плати у жовтні 2010 р. насамперед вплинуло зменшення фонду оплаченого часу.

Продовжує утримуватися високий рівень диференціації величин заробітної плати за видами економічної діяльності. Так, найбільш оплачуваними в економіці залишилися працівники авіаційного транспорту та фінансових установ, а серед промислових видів діяльності підприємств із добування паливно енергетичних корисних копалин та виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення, де заробітна плата перевищила середній показник по економіці в 1,5-3,2 рази. Водночас, абсолютний обсяг заробітної плати працівників, зайнятих на підприємствах рибальства та рибництва, сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послуг із виробництва текстилю, одягу, хутра, шкіри і виробів зі шкіри, а також оброблення деревини та виробів з деревини, крім меблів, не перевищував 73 % від середнього рівня по економіці [22, с. 56].

У жовтні 2015 р. середня величина оплати праці в усіх регіонах була вищою за прожитковий мінімум для працездатної особи, разом з тим лише у чотирьох із них заробітна плата перевищувала середню по Україні: м. Київ - 3534 грн, Дніпропетровська - 2448 грн, Київська та Луганська - 2377 грн. Найнижчий рівень заробітної плати, який не перевищував 77 % від середнього по економіці, спостерігався у Тернопільській, Волинській, Чернігівській та Херсонській областях.

Індекс реальної заробітної плати в жовтні 2014 р., порівняно з вереснем, становив 98,4 %, відносно жовтня 2015 р. - 110,8 % [22, с. 57]. Найбільше зростання цього показника з листопада 2014 р. по жовтень 2015 р. (відносно

жовтня 2009 р.) спостерігалось у Рівненській (на 15,4 %), Волинській (на 14,8 %), Полтавській (на 14,6 %) та Луганській (на 14,0 %) областях. Упродовж жовтня 2015 р. загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати зменшилася на 4,2 %, або 56,4 млн грн, і на 1 листопада 2015 р. становила 2183,9 млн грн, що на 12,9 %, або на 189,5 млн грн менше, ніж на початок року.

Якщо загалом по економіці обсяг невиплаченої заробітної плати на початок листопада становив 5 % фонду оплати праці, нарахованого за жовтень, то серед видів економічної діяльності він змінювався від 0,2 % у державному управлінні та освіті до 48,1 % у рибальстві, рибництві. У регіональному розрізі найвищим рівень такого співвідношення був у Кіровоградській (15,7 % фонду оплати праці), Харківській та Сумській (8,9 %), Миколаївській (8,8 %) та Луганській (8,7 %) областях, а найнижчим - у Дніпропетровській (1,1 %) [22, с. 58].

Згідно з Програмою українського уряду, - 2012 р. це етап становлення, етап наведення порядку, виходу з кризи, закріплення тенденцій сталого розвитку. За цей період ми маємо перевищити докризовий обсяг валового виробництва.

Другий етап, що завершиться через 5 років - це етап прискореного зростання на базі інноваційно-інвестиційної моделі та системних реформ, які вже запрацюють. У кінці цього етапу ми маємо перевищити рівень ВВП, який був у 1990 р., і подвоїти доходи громадян.

У третій, десятилітній етап - це робота економіки в умовах створення нових постіндустріальних галузей, перетікання лівової частки валового внутрішнього продукту у високе технологічне виробництво і сферу послуг. Через 10 років Україна подвоїть ВВП, а доходи громадян досягнуть рівня європейських сусідів. Валовий внутрішній продукт на особу повинен бути на рівні, як мінімум країн - нових членів Євросоюзу [21].

За таких умов зростає значущість соціального захисту населення, яка спрямована на підвищення рівня життя та утримання його на бажаному рівні.

У цей період найбільш результативними заходами є такі: а) підвищення рівня реальної заробітної плати темпами вищими, ніж зростання ВВП з метою збільшення сукупного попиту і розвитку внутрішнього ринку; б) вживання заходів щодо подолання тенденції до зростання дифенції заробітної плати за регіонами та видами економічної діяльності; в) подальше зниження інфляції; г) активізація антимонопольної політики, оскільки внаслідок високого рівня монополізму в українській економіці ціни на велику кількість товарів і послуг завищені, а ціна на робочу силу значною мірою занижена; д) забезпечення позитивного сальдо платіжного балансу з метою припинення нарощування валового зовнішнього боргу України та зміцнення національної грошової одиниці гривні; е) зниження податкового тиску на підприємницький сектор з метою поживлення інвестиційної та інноваційної діяльності, збільшення кількості робочих місць, розвитку галузей економіки, які на сьогодні недостатньою мірою забезпечують інвестиційний і споживчий попит та зменшення середньої ставки податків на споживання з метою збільшення попиту споживачів; є) подолання дефіциту державного бюджету з метою припинення нарощування державного боргу; ж) здійснення індексації зарплати і пенсій на рівень інфляції; з) наближення рівня соціальних гарантій до світових мінімальних стандартів; и) поступово переходити до застосування мінімальних споживчих бюджетів як необхідної умови підвищення рівня життя населення

Розділ 3: Шляхи вирівнювання доходів населення

3.1. Проблема бідності та підстави для державного втручання

Бідність є багатогранною проблемою, яка виходить за рамки економіки, що включає в себе соціальні, політичні і культурні питання. Таким чином, рішення проблем бідності не може ґрунтуватися виключно на економічній політиці, але й вимагає повний набір добре скоординованих заходів. Насправді, це є основою для обґрунтування, що лежить в основі всеосяжної стратегії скорочення масштабів убогості. Оскільки економічне зростання є єдиним найбільш важливим фактором, що впливає на бідність, і макроекономічна стабільність має важливе значення для високих і стійких темпів зростання. Таким чином, макроекономічна стабільність повинна бути ключовим компонентом будь-якої стратегії скорочення бідності.

Макроекономічна стабільність сама по собі, не забезпечує високих темпів економічного зростання. У більшості випадків, стійкі високі темпи зростання також залежать від ключових структурних заходів, таких як нормативно-правової реформи, приватизації, реформи державної служби, вдосконалення системи управління, лібералізації торгівлі та реформи банківського сектору. Крім того, одне тільки економічне зростання не є достатньою умовою для скорочення бідності. Зростання пов'язане з прогресивними дистрибутивними змінами, що має більший вплив на рівень бідності, ніж зростання, яке залишає розподіл незмінним. Таким чином, політика, яка покращує розподіл доходів і активів в суспільстві, такі як реформа землеволодіння бідних верств державних витрат, а також заходи щодо розширення доступу бідних до фінансових ринків, також утворюють основні елементи стратегії скорочення бідності країни.

Є два основних джерела економічної нестабільності, а саме екзогенні фактори або шоки і неадекватна політика. Екзогенні шоки (наприклад, потрясіння, стихійні лиха, війни і т.д.) можуть призвести до стану нерівноваги. Наприклад, у багатьох країнах з низьким рівнем доходу, що мають вузьку

експортну базу зосереджені на одному або на двох ключових товарах. Тому ці фактори у світовій ціні цих товарів можуть досить сильно вплинути на доходи країни. Навіть з диверсифікованою економікою країни, що зазвичай постраждали від зовнішніх потрясінь, незважаючи на те про що свідчить їх висока диверсифікація, екзогенні фактори, як правило, повинні бути особливо великими або тривалими, щоб дестабілізувати таку економіку. З іншого боку, може бути вимушена нерівновага через поганий стан макроекономічного управління. Наприклад, надмірно вільна податково-бюджетна політика може збільшити сукупний попит на товари і послуги, який чинить тиск на зовнішній баланс платежів країни, а також на внутрішній рівень цін. Іноді економічні кризи є результатом як зовнішніх потрясінь, так і поганого управління.

Розбалансування економічних, соціальних та політичних чинників в Україні призвели до того, що виник цілий ряд працездатних людей, які готові працювати, але не можуть заробити достатню кількість коштів для утримання сім'ї.

Таким чином, причини української бідності полягають насамперед у повільній адаптації національної економіки до ринкових умов, не конкурентоспроможності низки галузей і виробництв, превалюванні низькооплачуваних робочих місць.

Бідність також пов'язана з тим, що існує прошарок людей, які в силу віку та стану здоров'я не можуть заробляти. Ліквідувати таку бідність може держава, здійснюючи перерозподіл трансфертів на користь цього прошарку населення. З іншого боку бідність в цьому випадку є результатом неефективної соціальної політики. Соціальні стандарти і гарантії, що розробляються державою не є достатніми для простого відтворення населення.

Причиною бідності можуть стати також відсутність можливостей або не сформованість самих потреб. Низькі соціальні стандарти, злиденні умови існування виробляють звичку жити у бідності, трансформують психологію людини, що призводить до так званої успадкованої бідності.

Для сучасної України бідність стала не тільки хронічним явищем, визначаючи спосіб життя більшої частини населення, але і фактором поляризації суспільства, його поділу на дуже заможних і дуже бідних при катастрофічному зменшенні середнього про шарку суспільства. І хоча за десять останніх років ситуація змінилась на краще, соціальне самопочуття і рівень матеріального добробуту значної частини населення і досі викликає занепокоєння державних і громадських інституцій.

Бідність по-українськи виражається, перш за все, у неухильному і загрозливому знищенні генофонду нації. За останні роки в Україні смертність стала перевищувати народжуваність.

Бідність через опосередковані прояви (погіршення раціону харчування, медичного обслуговування, недоступність для шиооких верств населення значної частини ліків, відмову від занять спортом, хронічні психологічні та емоційні перевантаження, працю в несприятливих умовах тощо) позначилася і на погіршенні стану здоров'я. Важливою ознакою впливу бідності на стан здоров'я населення України є поширення інфекційних захворювань, збільшення чисельності хворих на туберкульоз та СНІД, велика кількість випадків штучного переривання вагітності.

Бідність - це не тільки нестаток продуктів харчування, одягу житла, відсутності доступу до якісного медичного обслуговування. Вона впливає на якість освіти. Більшість людей не може оплатити своє навчання, або отримати якісну освіту в тих місцях, де живуть. Сьогодні вже не для кого не секрет, що доступ до знань - це вагоме знаряддя боротьби з бідністю. Посилення значення освіти на сучасному етапі людського розвитку викликає зростання ролі людського капіталу. Базою його формування є стан здоров'я; природні здібності, виховання, професійна підготовка, кваліфікаційний рівень, здатність його постійно підвищувати, культурний рівень.

Бідність - це проблема не тільки міста, а й села. [Див. Додаток 7] У сільській місцевості 42% складають бідні. Середній рівень бідності сільських

сімей з дітьми становить 44,7%, що вдвічі перевищує показник бідності серед молодих міських сімей і в 1,6 рази перевищує середній показник по Україні.

Бідність штовхає людей на пошуки кращого заробітку. Міграційний відтік є безпосередньою реакцією громадян на низький рівень життя. На тимчасові роботи з України за різними експертними оцінками виїхало за кордон від 5 до 7 млн. осіб. Як правило, це люди працездатного віку.

Отже поширення бідності в Україні обумовлює негативні демографічні тенденції, низький рівень народжуваності, погіршення здоров'я, неможливість отримання якісної освіти, масовий еміграційний вплив економічно активного населення за межі країни.

Рішення завдання подолання бідності варто розглядати у площині різних соціальних груп населення: пенсіонерів, економічно неактивного населення, безробітного та зайнятого. Якщо перші три групи населення значною мірою обмежені щодо можливостей реалізації власної робочої сили через об'єктивні причини, та їхні доходи залежать від соціально-економічного стану економіки та рівня правової захищеності, тобто бідність серед даних груп є більш менш прогнозованою, то бідність зайнятого населення - скоріше штучне явище, яке не може бути притаманним ринковим відносинам, і є нонсенсом, так само як і відмова роботодавця сплачувати заробітну плату за виконане завдання.

Проведений аналіз свідчить, що за останні роки збільшувалась диференціація в розподілі доходів по регіонам України, що створює складні проблеми у забезпеченні національних стандартів рівня життя населення окремих регіонів у подоланні бідності та становлення середнього класу в країні.

Регіони, в яких розвинуті високотехнологічні, наукоємні галузі, мають вищий середній розмір заробітної плати. Східні області, наприклад, мають заробітну плату майже в два рази більшу, ніж західні. Станом на 1 лютого 2015 р. найбільший рівень заробітної плати у м. Києві (1729,82 грн.), що пояснюється зосередженням великої кількості фінансових організацій, іноземних компаній, розвинутим транспортом і зв'язком. По областях

відношення між найнижчою середньою заробітною платою (Тернопільська обл. - 741,31 грн.) та найвищою (Донецька обл. -1154,75 грн.) складає 1:1,7.

Отже необхідна ефективна соціальна політика, що націлена на зменшення диференціації доходів та формування середнього класу як рушійної сили суспільства. Політика подолання бідності має бути спрямована не тільки на заходи щодо соціального забезпечення вразливих груп населення, але й на проведення активної трудової політики. Доходи від трудової діяльності мають стати основним джерелом грошових доходів населення і найважливішим стимулом розвитку виробництва і підвищення трудової активності працівників.

Шляхи щодо подолання наслідків бідності та запобігання їй збільшенню:

1. З огляду на те, що заробітна плата в Україні залишається основним джерелом доходів населення, підвищити в грошових доходах населення частку оплати праці. Особливу увагу необхідно приділити встановленню мінімальної годинної заробітної плати. Разом з тим вважаємо несумісним з економічних позицій розглядати мінімальну заробітну плату як оплату однієї години з розрахунку 40-тижневого робочого тижня та встановленої місячної мінімальної заробітної плати. Зауважимо, що річний фонд робочого часу багатьох економічно розвинених країн набагато менший за наш. Разом з тим заробітна плата є суттєво вищою порівняно з робітником такої самої кваліфікації в Україні. Отже, на нашу думку, мінімальна годинна заробітна плата має відповідати ціні робочої сили.

2. Аби уникнути несправедливої диференціації в оплаті праці варто задіяти механізм соціального партнерства: профспілки разом з роботодавцями та урядом мають прийняти і затвердити Єдину методику встановлення норм і нормативів праці на підприємстві. Підтвердженням ефективності та дієвості такого заходу є надбання Європейських країн, де практично всі зміни в оплаті праці обґрунтовуються за загальноприйнятою схемою, що робить неможливим виникнення конфлікту через розбіжності у методиці оцінки важкості чи то складності праці, тощо.

3. Сприяти розвитку інноваційних технологій, наприклад, шляхом встановлення нульової ставки податку для відповідних підприємств. Як відомо розвиток високотехнологічних підприємств та ресурсозберігаючих технологій дозволить зменшити рівень бідності. Адже на таких підприємствах мають працювати висококваліфіковані працівники, рівень оплати яких є значно вищим порівняно з іншими сферами економічної діяльності. До того ж такі підприємства є високорентабельні, конкурентоспроможні, що дозволяє максимально заохочувати персонал до збільшення знань і отримання ще вищих заробітків. Таким чином, чим більше буде працювати людей на подібних підприємствах, тим менш ймовірною буде бідність серед працюючого населення. Отже, конкурентоспроможність є одночасно і засобом (де мета - підвищення рівня життя), і метою (тільки більш конкурентоспроможні підприємства забезпечують вищий рівень життя). Крім того, збільшаться надходження до соціальних фондів та Державного бюджету, що дозволить "підтягнути" рівень життя й інших категорій населення.

4. Забезпечити економічне зростання, в тому числі за рахунок впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

5. Сприяти формуванню середнього класу як основної соціальної групи, що підтримує реформи і перетворює їх в життя через розвиток малого і середнього бізнесу.

6. Сприяти скороченню низькооплачуваної зайнятості, збільшенню кількості високооплачуваних і захищених робочих місць.

7. З метою недопущення поширення успадкованої бідності створювати умови для обдарованих дітей щодо отримання якісної освіти, так як освіта в системі цінностей інформаційного суспільства посідає не менш значуще місце, ніж власність на матеріальні цінності. Саме освіта дозволяє певним чином компенсувати нерівність у розподілі власності, яка продукується ринковими відносинами. Покращувати соціальну інфраструктуру у сільській місцевості з метою запобігання успадкованої бідності на селі.

8. Забезпечити зростання рівня доходів громадян випереджуючими темпами порівняно з інфляцією, яке б дало можливість підвищити платоспроможний попит населення.

9. Впроваджувати в практику соціального управління системи не соціальних мінімумів, а соціальних стандартів з позиції нормальної життєдіяльності людини. Доходи повинні забезпечувати не тільки харчування та придбання найнеобхіднішого одягу, але й оплату житла, медичну допомогу, освіту. Тобто „споживчий кошик” для визначення прожиткового мінімуму має бути доповнено витратами на купівлю або оренду житла, платні послуги охорони здоров’я, освіти, утримання дітей в дошкільних закладах тощо. З цією метою є необхідним визначення прожиткового мінімуму на новій методологічній основі

10. Одним із основних напрямів діяльності Уряду у подоланні бідності має стати реформування системи соціального захисту в напрямі посилення адресної державної соціальної допомоги для підтримки уразливих груп населення. З цією метою забезпечити моніторинг домогосподарств, де є не менше чотирьох дітей, де є двоє пенсіонерів, або одинокий пенсіонер похилого віку.

11. Приймати дієві заходи для виведення економіки із тіні, що сприятиме поповненню місцевих і державного бюджету і можливості збільшення ресурсів для підтримки найбільш уразливих груп населення.

12. При розробці стратегії подолання бідності обов’язково враховувати регіональні особливості рівня та глибини бідності.

Отже, в умовах ринкової економіки, статус якої вже набула і Україна, джерелом підвищення добробуту основної частини населення має стати ефективна праця, трудова активність та підприємницька ініціатива. І держава має створити умови для цього. Непрацездатне населення має мати гарантії матеріального забезпечення та соціального обслуговування за рахунок виплат з державного та місцевого бюджетів, який забезпечував би їм достойний рівень

життя.

3.2 Шляхи щодо вирівнювання доходів населення

Рівні доходів різних соціальних груп населення та співвідношення між ними належать до найважливіших соціальних пропорцій. Розмір сукупних душевих доходів визначає рівень і якість життя сімей та окремих громадян, що відносяться до тих чи інших соціальних верств. Співвідношення між рівнями доходів (і, насамперед, рівнями оплати праці) у різних галузях і сферах обумовлюють мотивацію праці та підприємницької діяльності, тобто багато в чому забезпечують ефективність функціонування економіки. Збалансування рівнів доходів різних соціальних груп, недопущення як зрівняльних тенденцій, так і їх невиправданої диференціації становлять одну з визначальних умов успішного соціально-економічного розвитку України.

Надзвичайно ускладнюється збалансування рівнів доходів населення у період економічної кризи, прогресуючого розвитку інфляційних процесів. Спад виробництва призводить як до руйнування споживчого ринку (тобто можливості реалізації доходів населення), так і до різкого погіршення матеріального становища працівників багатьох підприємств і цілих галузей виробництва, зменшує економічні можливості держави, її спроможність щодо підтримки рівня життя працівників галузей і сфер, які фінансуються з бюджету, та соціального захисту вразливих верств населення.

Вкрай несприятливим, дестабілізуючим явищем для збалансування рівнів доходів населення, отже і для забезпечення найбільш важливих соціальних пропорцій, є прогресуюча інфляція. Інфляція є не просто зростання цін, яке більш-менш рівномірно відбувається в усіх галузях виробництва, а процес руйнації основних соціально-економічних пропорцій, у тому числі розладнання збалансованості між рівнями доходів різних соціальних груп. Інфляція спричиняє кричущі соціальні деформації та диспропорції, які постійно виникають у тих чи інших сферах, призводить до масового зубожіння населення і разом з тим до невиправданого збагачення його окремих прошарків.

В умовах розвитку інфляційних процесів різко знижується мотивація підприємців до виробничої діяльності. Можливість швидкого збагачення спонукає підприємців до спекулятивних, посередницьких операцій. У суто спекулятивну діяльність все більше втягуються елементи ринкової інфраструктури: біржі, банки, малі та спільні підприємства тощо. За таких умов стимулювання розвитку ринкових структур може призвести лише до поглиблення економічної кризи, прискорення інфляції, соціального протистояння у суспільстві.

Збалансування доходів і видатків бюджетів, вирівнювання бюджетів, вирівнювання бюджетної забезпеченості територій здійснюється за допомогою особливих методів. Вибір методів бюджетного регулювання залежить від того, яким чином розмежовані доходи між ланками бюджетної системи у відповідності до поділу повноважень між державною виконавчою владою і місцевим самоврядуванням. У світовій практиці використовуються три основні способи розмежування доходів.

- 1) розподіл податків та інших доходів між бюджетами різних рівнів;
- 2) розщеплення поступлень від податків шляхом закріплення за кожним рівнем бюджетної системи конкретних часток податку в межах єдиної ставки оподаткування;
- 3) встановлення територіальних надбавок до загальнодержавних податків.

Застосування того чи іншого способу розмежування доходів залежить від засад побудови бюджетної системи, які у свою чергу визначаються державним устроєм країни.

Висновки:

Отже, необхідно підкреслити, що останніми роками в країні триває інтенсивний процес перерозподілу загального обсягу грошових доходів на користь високоприбуткових груп на тлі скорочення частки доходів найбільш вразливих верств населення. Ступінь доходної нерівності в Україні не має аналогів серед східноєвропейських країн, що здійснюють економічні реформи. Сучасна ситуація, що виникла у сфері доходів в Україні характеризується великим накопиченням соціальної напруги, зниження якої можливе за рахунок створення умов для належного забезпечення якості життя населення.

Офіційна оцінка нерівності в Україні не відображає реального стану справ, оскільки не враховує незадекларованих грошових доходів, неформальної економіки й неформальних доходів. А саме неформальна зайнятість є істотним джерелом доходів і споживання для значної частини населення.

На поглиблення розшарування суспільства впливає також недостатня діяльність держави в сфері зменшення соціальної нерівності. Лише 18% опитаних українців, які брали участь у дослідженні «Соціальна нерівність та її вплив на економічний і демократичний розвиток Європи та її громадян: посткомуністична Центральна і Східна Європа у порівняльній перспективі», згодні з твердженням, що уряд працює на благо населення. Респонденти оцінюють державу як таку, що сприяє соціальній нерівності.

Серед факторів, що модифікують офіційні оцінки нерівності, зазначимо наступні:

1. В офіційних оцінках використовуються декларовані грошові доходи.
2. Офіційною статистикою не враховується неформальна економіка й неформальні доходи. В Україні неформальна зайнятість є істотним джерелом доходів і споживання.

Зниження реальних доходів населення та поширення бідності в умовах фінансово-економічної кризи - це результат не тільки падіння рівня виробництва та високої інфляції, але і наслідок відсутності ефективних

механізмів адаптації населення до таких умов. Проблема ускладнюється тим, що сформована в Україні соціально-економічна система не містить ніяких ефективних механізмів перерозподілу доходів у національному масштабі. Таке становище закладає підвалини поглиблення соціальної нестабільності у суспільстві та зниження трудових стимулів. На поглиблення розшарування суспільства впливає недостатня діяльність держави в сфері зменшення соціальної нерівності. Особливо небезпечним є зростання бідності. При збереженні існуючого стану надмірної диференціації доходів населення створюються всі можливості посилення соціальної та політичної нестабільності суспільства у найближчій перспективі.

Для вирішення проблем галузевої та поселенської нерівномірності доходів населення особливо важливо підвищити ефективність державної політики в галузі регулювання цін, оподаткування та організації оплати праці.

Список використаних джерел:

1. Волинський Г. Про соціальну диференціацію населення / Г. Волинський // Економіка України. - 2008. - № 2. - С. 79-84.
2. Холод Н. Фінансові інструменти державного регулювання доходів населення / Н.Холод // Формування ринкової економіки в Україні. - 2009. - Вип. 19.-С. 483-488
3. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів: статистичний збірник. - К., 2009. - 84 с.
4. Тохтарова В. Дифференциация населения по доходам с учетом теневого сектора / В. Тохтарова // Економічний аналіз. - 2010. - Вип. 7.
5. Федірко Н. Державне регулювання диференціації доходів населення та його вплив на формування соціально-класової структури в Україні / Н. Федірко // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. - 2004. - Вип. 6. - С.356-364.
6. Медуниця Ю. У 2012 році економіка досягне докризового рівня / Ю. Медуниця //Урядовий кур'єр. - 28 грудня 2010. - № 244. - С. 2.
7. Статистичний бюлетень України за 2009 рік. - С. 75-94.
8. Хара В. Суспільство морально готове до реформ / В. Хара // Урядовий кур'єр. -20 листопада 2010. - № 218. - С. 6.
9. Біттнер О. Бідні бо ... багаті / О. Біттнер // Урядовий кур'єр. - 18 листопада 2010. -№ 216. - С. 3.
10. Струк О. Хлібна картка українця / О. Струк // Контракти. - 20.09.2010. - № 38. - С. 2-3.
11. Ковальова В. Багаті мають поділитися / В. Ковальова // Урядовий кур'єр. - 11 серпня 2010. - № 147. - С. 3.
12. Про соціально-економічне становище України за листопад 2010 року. -С. 55-62.
13. Україна на порозі XXI століття: уроки реформ та стратегія розвитку. - К. : Видво"Лібра", 2001. - 342 с.

14. Волинський Г. Про соціальну диференціацію населення / Г. Волинський // Економіка України. - 2010. - №2. - С. 79-84.
15. Федірко Н. Державне регулювання диференціації доходів населення та його вплив на формування соціально-класової структури в Україні [Електронний ресурс]. - С. 88. - Доступний з: <http://209.85.129.132/search?q=cache>
16. Мельник С.В. Шведський досвід формування та реалізації політики соціального забезпечення та страхування / С.В.Мельник // Український соціум. - 2011. - №4(27). - С. 114-126.
17. Гвелесіані А.Г. Диференціація грошових доходів населення: аналіз, прогноз та механізм регулювання: монографія / А.Г.Гвелесіані; Відп. ред. В.М.Новіков. - К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2011.- 155 с. С. 87
18. Ментальний чинник у сфері праці: проблеми теорії та практики / Д.П.Богиня, М.В.Семикіна; Передмова І.Ф.Кураса. - К.: «Шторм», 2010. - 382 с. С. 314.
19. Кордин О.В. Доходи населення як основний показник рівня життя в Україні / Кордин О.В. // Формування ринкових відносин в Україні - 2011 - №5- С. 229-232
20. Мазнева М.В. Формування і розподілення доходів населення як фактор підвищення рівня життя населення. / Мазнева М. В. // Актуальні проблеми економіки - 2011 - №6- С. 164-168
21. Ривак О.С. Доходи населення України в умовах ринкових перетворень / Ривак О. С. // Науковий вісник НЛТУ України - 2011- № 3- С. 136-140
22. Юрчишин І.І. Рівень доходів населення України: регіональний аспект / Юрчишин І.І. // Фінанси і кредит 2010- №2- С. 109-118
23. Сайт Державного управління статистики режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

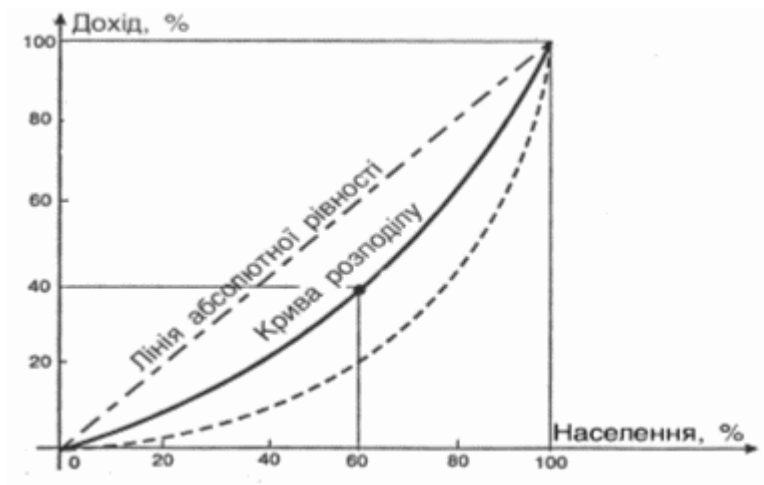

Рис. 1. Крива розподілу доходів (Крива Лоренца)

Додаток 2

Структура грошових доходів (у середньому за місяць на 1 домогосподарство)

	Разом всі домогосподарства				У т.ч. проживають							
	2011		2013		у міських поселеннях				у сільських поселеннях			
	грн.	%	грн.	%	2011		2013		2011		2013	
					грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%
1. Оплата праці	780,17	55,3	1427,63	56,1	928,55	61,4	1702,01	61,5	452,62	38,0	817,36	40,0
2. Доход від підприємницької діяльності та самозайнятості	74,00	5,2	151,43	6,0	79,31	5,2	175,68	6,3	62,28	5,2	97,49	4,8
3. Доход від продажу сільськогосподарської продукції	61,91	4,4	93,44	3,7	9,22	0,6	10,57	0,4	178,23	14,9	277,80	13,6
4. Доход від продажу особистого і домашнього майна	2,18	0,2	9,92	0,4	1,98	0,1	12,69	0,5	2,63	0,2	3,75	0,2
5. Доход від продажу нерухомості	6,59	0,5	11,99	0,5	8,56	0,6	16,27	0,6	2,23	0,2	2,45	0,1
6. Доход від власності (дивіденди, проценти, орендна плата тощо)	10,04	0,7	16,38	0,6	4,93	0,3	6,68	0,2	21,30	1,8	37,96	1,9
7. Пенсії	340,65	24,1	597,24	23,5	335,41	22,2	604,09	21,8	352,23	29,6	582,01	28,5
8. Стипендії	5,89	0,4	12,31	0,5	7,05	0,5	14,41	0,5	3,34	0,3	7,63	0,4
9. Допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою	35,06	2,5	61,70	2,4	31,71	2,1	51,26	1,9	42,44	3,7	84,95	4,2
10. Грошова допомога від родичів та інших осіб	73,52	5,2	128,60	5,1	81,49	5,4	139,17	5,0	55,93	4,7	105,09	5,2
11. Аліменти	4,49	0,3	8,08	0,3	5,81	0,4	10,44	0,4	1,57	0,1	2,82	од
12. Інші грошові доходи	17,10	1,2	22,72	0,9	17,83	1,2	23,54	0,9	15,49	1,3	20,89	1,0
Грошові доходи, разом	1411,60	100	2541,44	100	1511,8	100	2766,81	100	1190,29	100	2040,20	100

Джерело: Статистичний збірник «Витрати і ресурси домогосподарств України» (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) за відповідні роки.

Структура джерел загальних доходів населення України у 2014 р. *

Вид доходів	млн. грн	частка
Заробітна плата	611 656	39,9%
Соціальні допомоги та трансферти	569 972	37,2%
Прибуток та змішаний дохід	257 426	16,8%
Доходи від власності (одержані)	92 016	6,6%
Всього	1 531 070	100,0%

* Розраховано за даними Держкомстату.

Динаміка рівня мінімальних заробітних плат в Україні*

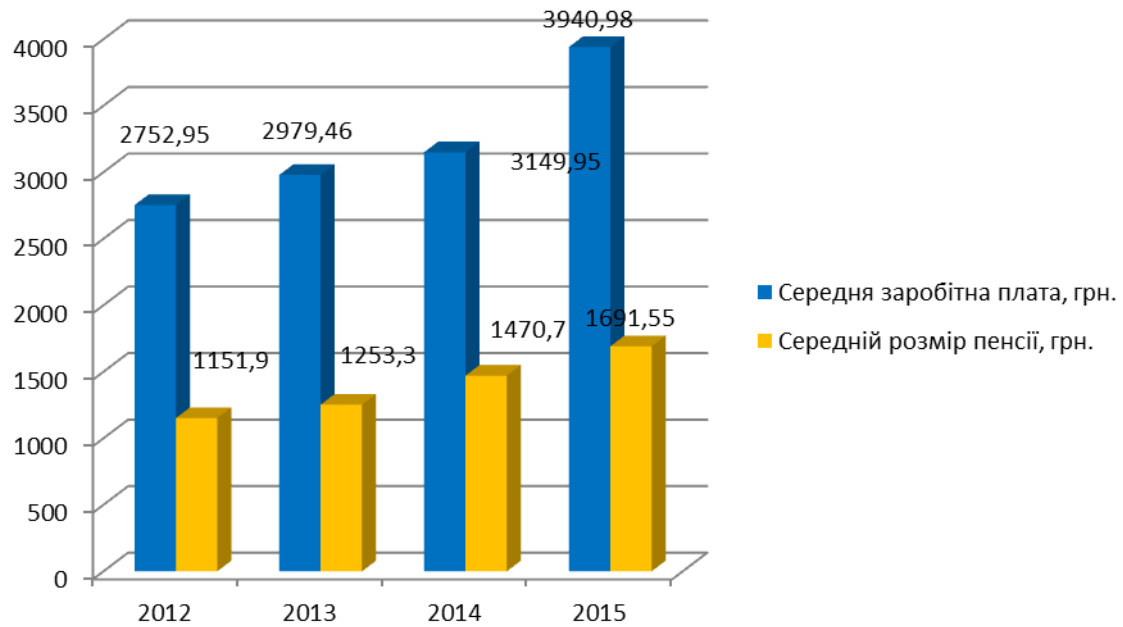
Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Обсяг мінімальної заробітної плати, грн.	400	515	605	869	941	1073	1147	1218	1218
Курс долара, грн.	5,05	5,05	7,7	7,98	7,96	7,99	7,99	7,99	27,96

* Розраховано за даними Мінфіну.

Додаток 4

Динаміка показників середньої заробітної плати та пенсії в Україні протягом 2012-2015 рр.

Джерело:[Електронний ресурс]. - Доступний з: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

*Середньорічні значення

Додаток 5

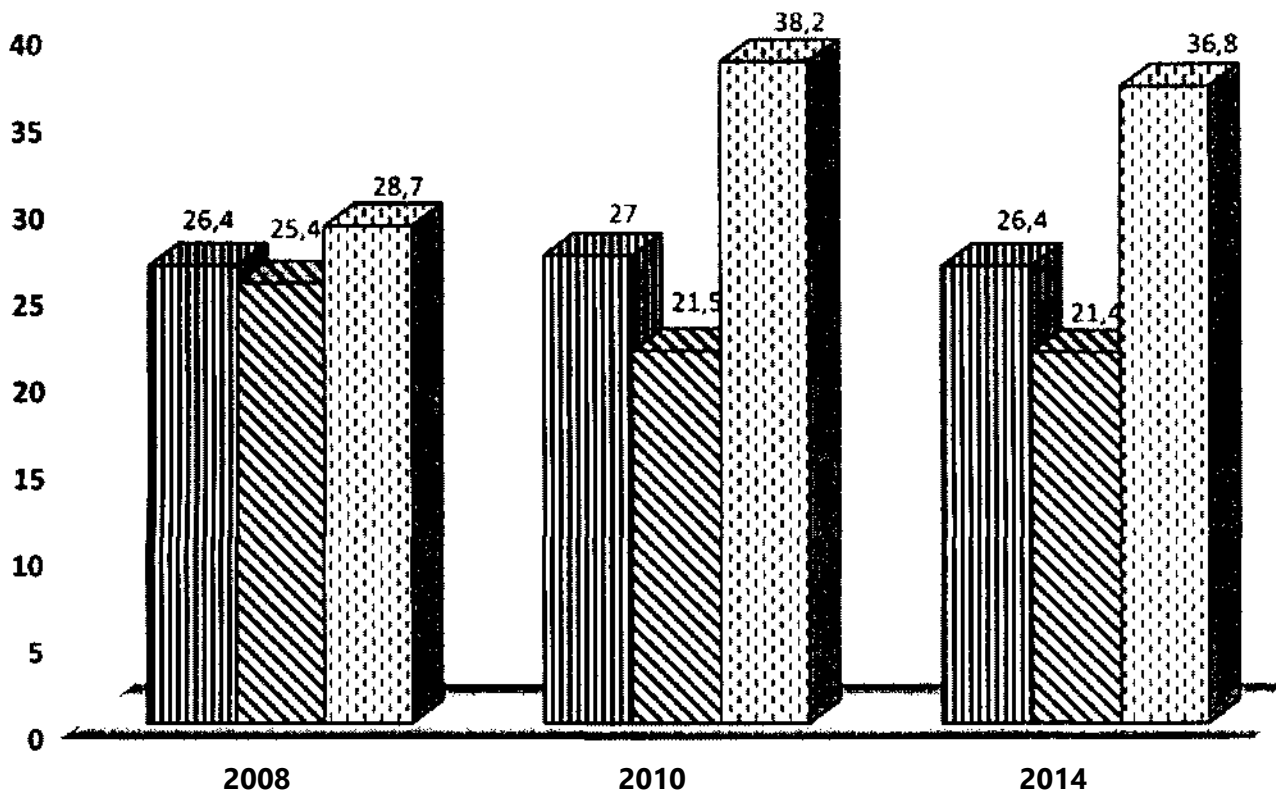
Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 1995-2014 роках*

(в розрахунку на одного штатного працівника, грн.)

Вид діяльності	1995	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014
Сільське господарство, мисливство	37	69	89	111	178	295	553	1076	1430	2023	3140
Лісове господарство	60	109	116	175	271	498	851	1311	1787	2534	3100
Рибальство, рибництво	58	89	90	147	242	375	607	913	1191	1552	1600
Промисловість	89	153	186	302	485	743	1212	2017	2580	3500	4791
Будівництво	103	154	184	260	427	709	1140	1832	1754	2491	3552
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	66	106	140	226	330	509	898	1514	1874	2696	4692
Діяльність готелів та ресторанів	51	81	114	178	286	429	735	1221	1455	2057	3114
Діяльність транспорту та зв'язку	90	161	202	336	573	843	1328	2207	2726	3474	4653
Фінансова діяльність	172	275	333	560	976	1258	2050	3747	4601	5954	8603
Державне управління	81	162	202	335	495	691	1578	2581	2747	3442	4378
Освіта	71	119	128	156	267	429	806	1448	1889	2527	3132
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	75	117	124	138	223	351	658	1177	1631	2201	2829
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	63	109	126	162	247	400	828	1511	2065	2964	3000
Всього	73	126	153	230	376	590	1041	1806	2239	3026	4195

*За даними Держкомстату

Рівень бідності залежно від місця проживання (%)

▨ Рівень бідності по Україні

▨ Рівень бідності у містах

▨ Рівень бідності у селах

**Середньомісячна заробітна плата за регіонами у 2013-2015 рр.
в розрахунку на одного штатного працівника, грн (дані наведено по юридичних
особах та відокремлених підрозділах юридичних осіб із кількістю найманих
працівників 10 і більше осіб)***

Регіон	2013	2014	2015
Київ	5007	5376	6154
Донецька область	3755	3858	4584
Дніпропетровська область	3336	3641	4036
Україна	3265	3480	3788
Запорізька область	3142	3432	3773
Київська область	3351	3489	3690
Миколаївська область	3094	3344	3577
Одеська область	2947	3129	3478
Полтавська область	2988	3179	3386
Харківська область	2975	3143	3298
Львівська область	2789	2961	3249
Рівненська область	2844	3033	3205
Сумська область	2702	2877	3074
Івано-Франківська область	2679	2875	3058
Вінницька область	2651	2810	3033
Черкаська область	2682	2829	3029
Хмельницька область	2641	2878	3018
Луганська область	3337	3377	2980
Чернігівська область	2504	2690	2961
Закарпатська область	2553	2744	2941
Волинська область	2580	2721	2897
Житомирська область	2561	2763	2894
Кіровоградська область	2608	2789	2891
Херсонська область	2464	2617	2731
Чернівецька область	2484	2578	2690
Тернопільська область	2359	2527	2647

*За даними Держкомстату